

Grutto's *Limosa limosa* in de zomer van 1993 vroeg op de slaapplaats: aanwijzing voor een slecht broedseizoen

Early roosting Black-tailed Godwits *Limosa limosa* in summer 1993 as an indication for a bad breeding season

EDDY WYMENGA

Grutto's maken in het voorjaar en de zomer gebruik van gezamenlijke overnachtingsplaatsen (Gerritsen 1990, Koopman & Bouma 1979, Mulder 1972). Deze slaapplaatsen bestaan uit terreinen met plas-drasse omstandigheden (Gerritsen 1990): geïnundeerde graslanden, uiterwaarden, vloeivelden en opspuiterreinen. Vanaf de aankomst in ons land rond eind februari tot c. half april bezoeken, voor zover bekend, vrijwel alle aanwezige vogels slaapplaatsen (Mulder 1972). Gedurende de broedperiode en het grootbrengen van de jongen worden de nachten niet gezamenlijk doorgebracht, maar blijven de vogels in het terrein waar ze broeden. Normaal gesproken nemen de aantallen op de slaapplaats in de loop van juni weer toe (Piersma 1983). De grootste aantallen worden bereikt in de periode eind juni tot half juli, wanneer zowel volwassen als juveniele Grutto's de slaapplaatsen bezoeken.

Omdat veel van de voorjaarsslaapplaatsen in de zomer zijn opgedroogd, concentreren de Grutto's zich in die tijd vaak op enkele grote slaapplaatsen. Op één van die slaapplaatsen, de Jan Durkspolder bij Earnewâld (Eernewoude), hebben J. Roosma en de auteur in 1991-93, en in mindere mate ook in 1994-95, geregeld tellingen uitgevoerd. Bij het naderhand op een rij zetten van de gegevens bleken er opvallende verschillen tussen de jaren te zijn, waarvan in deze bijdrage verslag wordt gedaan.

Gebied en methode

De slaapplaatstellingen zijn uitgevoerd in de Jan Durkspolder. Dit is een in 1990 onder water gezette landbouwpolder bij Oudega (Smallerland), centraal Friesland. Het gebied vormt een onderdeel van het laagveenmoeras de Alde Feanen, in beheer bij en eigendom van It Fryske Gea. Na de inundatie ontwikkelde de polder zich tot een steltlopergebied van formaat (Wymenga & Altenburg 1993). Het gebied wordt in het voorjaar en de zomer als slaap- en pleisterplaats gebruikt door grote aantallen Grutto's, Kemphanen *Philomachus pugnax* en in mindere mate ook Regenwulpen *Numenius phaeopus*.

De verzamelde gegevens hebben betrekking op 's avonds uitgevoerde tellingen. De tellingen vonden plaats vanaf 1-2 uur voor zonsondergang tot 1-1.5 uur daarna (Hustings *et al.* 1985). Bij aanvang van een telling werd het aantal aanwezige Grutto's genoteerd,

waarna de binnenkomende vogels werden geteld. Tussentijds werden als controle geregeld schattingen van het totaal gemaakt, bijvoorbeeld wanneer de aanwezige vogels opvlogen voor een overvliegende roofvogel.

Resultaten

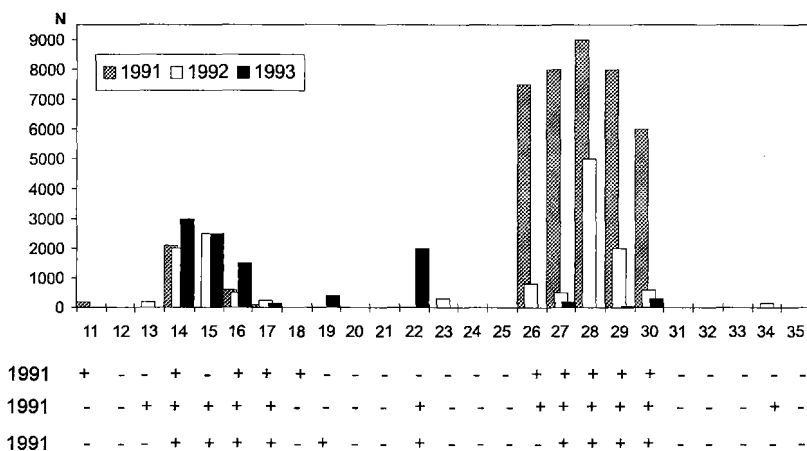
Aanwezige aantallen In figuur 1 wordt een overzicht gegeven van de getelde aantallen in 1991-93. In 1991 en 1992 waren rond half juli de grootste aantallen aanwezig, waarbij als maximum 9000 exemplaren werden geteld op 17 juli 1991. Ook in 1994 en 1995, waarvan geen volledige avondtellingen beschikbaar zijn, waren in de maand juli ten minste enkele duizenden Grutto's op de slaapplaats aanwezig (F. Jelsma, eigen waarnemingen). In juli 1993 ging het om maximaal enkele honderden exemplaren.

1993 was een opvallend jaar. Al in de eerste week van juni waren c. 2000 Grutto's aanwezig, iets wat in de jaren daarvoor, en ook in 1994 en 1995, niet het geval was. Daarnaast maakten in 1993 ook rond half mei al enkele honderden exemplaren van de slaapplaats gebruik. Dit is ongebruikelijk, hetgeen wordt bevestigd door diverse bezoeken van J. Roosma, N. Minnema en de auteur aan het gebied in de maanden mei en juni in 1992, 1993 en 1994.

Aandeel juveniele vogels Doordat de vogels in de Jan Durkspolder op korte afstand waren te observeren, waren adulte en juveniele Grutto's goed te onderscheiden. Op drie data werd het aandeel juveniele Grutto's onder op de slaapplaats aanwezige vogels bepaald. Op 27 juli 1992 bedroeg het aandeel juvenielen 90-95% (N=600) en op 26 juli 1993 1-2% (N=300). In 1993 werden ook op de andere teldata geen of nauwelijks jonge Grutto's gezien. Bij een bezoek aan de slaapplaats op 5 juli 1996 werden c. 4000 Grutto's geteld, waarvan meer dan 10% uit jonge vogels bestond. Ruim een maand later, 8 augustus 1996, waren nog c. 450 exemplaren aanwezig. Dit waren vrijwel allemaal (95%) jonge vogels.

Discussie

Vroeg op de slaapplaats Volwassen Grutto's

Figuur 1. Aantal Grutto's op de slaappleats in de Jan Durkspolder in 1991-93. Weergegeven zijn de getelde aantallen, waarbij de telldata voor de verschillende jaren per weeknummer zijn gegroepeerd (in de met een + aangeduide weken is geteld). *Number of roosting Black-tailed Godwits per counting date at the roost in the Jan Durkspolder. The dates are given as week-numbers (+ indicates executed counts).*

die in de loop van het broedseizoen in groepjes op de slaappleats verschijnen, hebben doorgaans hun territorium verlaten en bereiden zich voor op de terugtrek naar West-Afrika. Aanvankelijk gaat het om adulte vogels, waarvan wordt aangenomen dat die hun legsels of kroost zijn kwijtgeraakt (Beintema *et al.* 1995). Alvorens weg te trekken ruien de adulte vogels de eerste vier tot vijf slagpennen en nemen in gewicht toe (Timmerman 1985). Vanaf de derde week van juni verschijnen de eerste juveniele, vliegvlugge Grutto's op de slaappleats (eigen waarnemingen, Timmerman 1985).

Uit figuur 1 blijkt, dat de Grutto's in 1993 al heel vroeg in het broedseizoen op de slaappleats verschenen. Uit tal van andere slaappleatstellingen in Friesland (Koopman & Bouma 1979, Piersma 1983, eigen waarnemingen) en elders in Nederland (Gerritsen 1990, Mulder 1972) is bekend, dat Grutto's in mei nauwelijks slaappleats bezoeken. Wel worden gedurende het broedseizoen in de avonden geregeld solitaire Grutto's gezien, die kort op de slaappleats verschijnen en er zich wassen en poetsen.

Van de 'vroeg' Grutto's in 1993 bestaat het sterke vermoeden dat het gaat om broedvogels die hun legsel of jongen kwijt waren, temeer omdat bij de telling van 6 juni 1993 (c. 2000 exemplaren aanwezig) geen juveniele Grutto's werden gezien. De in mei aanwezige Grutto's kwamen bovendien op een moment dat ze normaal gesproken bezig zouden moeten zijn met de broedzorg, die tot in de eerste weken van juni duurt (Buker & Winkelman 1987, Beintema *et al.* 1995). Dit wordt bevestigd door onderzoek van Altenburg & Griffioen (1994) aan gruttolegsels in 1993 in het relativotagebied Midden-Opsterland, op c. 15 km afstand van de Jan Durkspolder. In dat jaar was in dat gebied rond 9 juni 75% van de jongen vliegvlug. Het betreft hier overigens een gebied dat grotendeels bestaat uit natuurreservaat en particuliere percelen met een beheersovereenkomst. Een zeer groot deel hiervan werd pas na half juni gemaaid.

1993 een slecht broedseizoen Op drie avonden in 1992, 1993 en 1996 is wat nauwkeuriger gekeken naar het aandeel jongen op de slaappleats (zie Resultaten). Eind juli 1992 en begin augustus 1996 bedroeg het percentage juvenielen resp. 90-95% en 95%, terwijl eind juli 1993 slechts 1-2% juvenielen werden vastgesteld. Hoewel het hier slechts enkele data betreft en juvenielpercentages op één locatie niet representatief zijn voor het broedsucces van de gehele populatie, is het verschil opvallend groot.

Het aandeel juvenielen op slaappleatsen in het Friese binnenland neemt normaliter in de loop van juni-juli toe (eigen waarnemingen, Timmerman 1985). Meestal bestaan de nog in eind juli en augustus aanwezige groepen Grutto's vrijwel geheel uit jonge vogels. Dit doet vermoeden dat de oude vogels eerder wegtrekken dan de jonge; zekerheid hierover bestaat echter niet (Beintema *et al.* 1995). Het feit dat zich eind juli 1993 onder de dan nog aanwezige Grutto's nauwelijks juvenielen bevonden, wijst voor de betrokken regio op een (zeer) slecht broedseizoen.

Deze gegevens stemmen overeen met waarnemingen in de poldergebieden zelf. Het voorjaar (april-mei) van 1993 was warm en droog, en in vergelijking met bijvoorbeeld 1991, 1992, 1994 en 1995 werd er extreem vroeg op zeer grote schaal gemaaid. In centraal Friesland werden vrijwel alle graslanden -voor zover niet beweid- in de laatste week van april en de eerste week van mei gemaaid (eigen waarnemingen, zie ook Altenburg & Griffioen 1994 en Hoekstra 1994). Dit gold overigens niet alleen voor Friesland, maar voor grote delen van Nederland.

Uit het legselonderzoek in Midden-Opsterland in 1993 werd berekend, dat op 12 mei 50% van de legsels van Grutto's zou zijn uitgekomen (berekend op grond van de eerste legdatum). Dit betekent derhalve, dat bovengenoemde maai-activiteiten plaatsvonden terwijl het merendeel van de Grutto's nog zat te broeden of kleine, niet vlieg-

vlugge jongen had. Het gros van de activiteiten voor ruwvoederwinning vond bovendien op een tijdstip plaats, dat vervolglegseis nauwelijks meer mogelijk waren. Grutto's produceren na c. 10 mei namelijk vrijwel geen vervolglegseis meer (Buker & Winkelman 1987). De vroege maai-activiteiten hebben in Friesland in 1993 vermoedelijk geleid tot een massaal verlies aan legseis en in mindere mate jonge Grutto's.

Dit beeld wordt bevestigd door diverse bezoeken van J. Roosma en de auteur aan een groot aantal poldergebieden in Friesland in de eerste helft van mei 1993. Daarbij zijn in tegenstelling tot andere jaren in het gangbaar agrarisch gebied maar mondjesmaat gruttoparen met jongen gezien. In een aantal natuurreservaten (Houtwiel, Van Oordt's Mersken, Hempensermeerpolder) waren in die periode wel volop Grutto's met jongen aanwezig.

Efficiëntere maaimethoden Dat de start van beweiding en de eerste maidata een sterke invloed hebben op het broedsucces van Grutto's en andere weidevogels is genoegzaam bekend (Buker & Reijrink 1989, Beintema 1991). Volgens Kruk (1993) worden de verliezen van kuikens van Grutto's door maai-activiteiten overschat. In deze bijdrage wordt aannemelijk gemaakt, dat in sommige jaren vroege maai-activiteiten een grote invloed kunnen hebben op het broedsucces.

In de afgelopen 5-10 jaar is de ruwvoederwinning steeds efficiënter geworden. De werkbreedte van cyclomaaiers is in de loop der jaren toegenomen van 1.35 m tot meer dan 2.00 meter. Daarnaast wordt in toenemende mate gebruik gemaakt van cyclomaaiers aan het front en de zijkant van de trekker, waardoor sneller kan worden gemaaid dan vroeger. Recentelijk is de toepassing van zogenaamde maaikneuzers in zwang geraakt. Met een maaikneuzer wordt het gras na te zijn gemaaid in dezelfde werkgang gekneusd. Hierdoor droogt het gras aanmerkelijk sneller, waardoor het bij gunstige weersomstandigheden al na twee dagen kan worden geoogst. Met deze efficiëntere werkmethoden is de boer veel minder dan voorheen afhankelijk van een langere periode met droog weer.

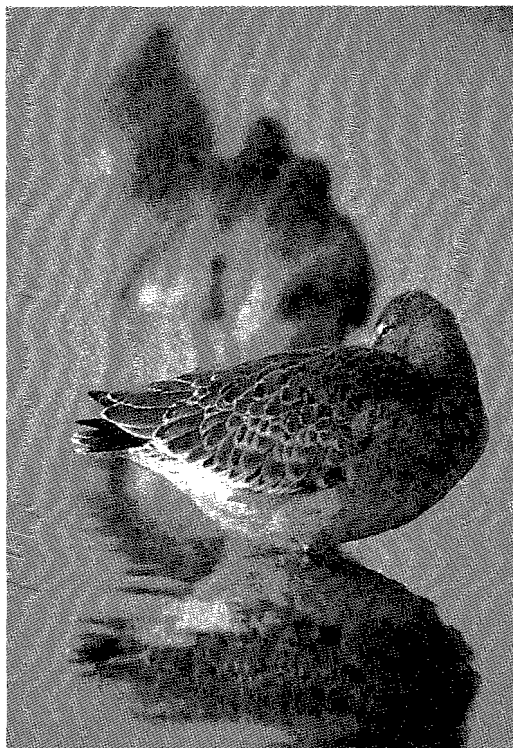
Het gevolg daarvan is, dat in het voorjaar in korte tijd grote oppervlakten (kunnen) worden gemaaid. De mogelijkheden voor gruttofamilies om uit te wijken naar andere, niet-gemaaide percelen nemen daardoor sterk af. Wanneer dan bovendien vroeg in het seizoen wordt gemaaid, kunnen zich grote verliezen aan legseis en jonge kuikens voordoen.

Wegtrek van Grutto's In 1993 bleven de (volwassen) Grutto's niet tot in juli, maar vertrokken al vroeg uit de onderzochte regio. Ook elders in het Friese binnenland was sprake van een vroege

wegtrek (L. Zwarts). Het is vooralsnog niet duidelijk of de vogels direct naar het zuiden trokken, of dat ze zich eerst hebben verzameld op grote pleisterplaatsen als de Friese IJsselmeerkust en de Oostvaardersplassen. Uit een aantal tellingen in de Oostvaardersplassen in juli en augustus 1993 (Blomert *et al.* 1996, W. Dubbeldam, RIZA) blijkt, dat zich hier slechts kleine aantallen Grutto's bevonden. Opvallend daarentegen was dat in Portugal in 1993 al in augustus groepen Grutto's werden waargenomen, hetgeen daar niet eerder was meegemaakt (med. R. Rufino). Dit wijst er op, dat de Grutto's in 1993 al vroeg naar zuidelijke streken zijn getrokken.

De verklaring voor de relatief vroege wegtrek schuilt mogelijk in een sterk verlaagde voedselbeschikbaarheid. Uit onderzoek van L. Zwarts *et al.* is vast komen te staan, dat in de droge zomer van 1993 de bodem van klei- en klei-op-veengraslanden dermate was ingedroogd, dat het voor Grutto's moeilijk was om met de snavel in de grond te boren. Dit bepaalt in belangrijke mate de mogelijkheid om te kunnen foerageren (Zwarts 1993). De trek naar het zuiden kan derhalve zijn veroorzaakt door het ongeschikt raken van de foeraergebieden.

Spreiding van maaiactiviteiten In deze bijdrage is aannemelijk gemaakt, dat (zeer) vroege maai-

Grutto's, Jan Durkspolder de Alde Feanen (Benny Klazenga)
Black-tailed Godwits *Limosa limosa*

Grutto's op slaappleats, Lytse Saiterpolder de Alde Feanen (Benny Klazenga) Roosting *Black-tailed Godwits* *Limosa limosa*

activiteiten in het voorjaar van 1993 in Friesland hebben geleid tot een sterk verlaagd broedsucces van de Grutto. Vooral het feit dat in 1-2 twee weken tijd in de eerste helft van mei bijna alle graslanden waren gemaaid is daarbij van belang geweest. Er zijn dan nauwelijks ontsnappingsmogelijkheden. Daar komt nog bij, dat door de snelle grasgroei in de tweede helft van april nesten van Grutto's door vogelwachters moeilijk gevonden konden worden, waardoor maar relatief weinig nesten in het kader van de nazorg konden worden gemarkeerd (Hoekstra 1994).

Late maaidata, bij voorkeur na 15 juni, in althans een deel van het broedgebied, zijn voor de Grutto's van levensbelang. In reservaten en beheersgebieden is dat goed mogelijk, maar in het gangbaar agrarisch gebied, waar al gauw driekwart van onze Grutto's broedt, is dat in het voorjaar aan dovemansoren gezegd. Recente initiatieven om ook buiten reeds begrensde relatienotagebieden mogelijkheden te scheppen voor het aangaan van beheersovereenkomsten zijn daarom van groot belang. Bij deze zogenaamde 'ruime jas' benadering of 'vliegende hectaren' kunnen boeren in een groot zoekgebied (honderden tot duizenden ha) vrijwillig percelen aanbieden voor het sluiten van een beheersovereenkomst. De zoekgebieden liggen buiten de Ecologische Hoofdstructuur en krijgen geen planologische status. De percelen met een beheersovereenkomst worden, tegen een financiële vergoeding, laat ge-

maaid en/of beweid (al naar gelang de overeenkomst na 1, 8, 15, 22 of 30 juni). Modelmatige berekeningen (Beintema 1995) en de eerste resultaten in de praktijk (Wymenga & van der Heide 1995) bij deze vorm van agrarisch natuurbeheer lijken hoopvol, maar voorlopig gaat het nog om een experiment.

Dankwoord Met dank aan Jaring Roosma voor de gegevens van een groot aantal slaappleatstellingen. It Fryske Gea verleende toestemming voor het betreden van hun natuurreservaat, waarvoor dank. Wibe Altenburg, Anne-Marie Blomert, Hans Schekkerman en Leo Zwarts voorzagen een eerdere versie van zinvol commentaar.

Summary

In spring and summer, before and after the breeding season, Black-tailed Godwits spend the night on communal roosts. In the province of Friesland in early spring many roosts are found on inundated pastures and in fresh water marshes. After fledging of the young, in June and July, the Godwits concentrate on a few major roosts, because many of the roosting sites which are used in spring, have dried up by then.

In most years the first Godwits arrive in March on one of the major roosts, the Jan Durkspolder near Earnewâld (Eernewoude). In spring the numbers peak in the first half of April, while by the end of that month nearly all Godwits spend the night in their breeding territories. In May Godwits are almost absent from the roost. In the course of June the number of roosting birds increases and peak numbers are reached around mid-July.

The numbers of Godwits at the roost in 1993 developed differently. As early as May a few hundred birds were present, whereas in the first week of June 2.000 individuals were counted (Fig. 1). In July 1993 a maximum of only a few hundred Godwits were present. These events were probably related to (very) low breeding success in the vicinity. The Godwits at the roost in May and the first week of June were present at a time when normally the adults are breeding or tending young. Almost no juveniles were seen at the roost in 1993 (1-2 % by the end of July), while in the other years by the end of July the percentage of juveniles had increased to 90-95 % (probably because of early migrating adults). This strongly suggests that the birds present in May and early June 1993 had lost their eggs and/or young.

As a result of high temperatures in April 1993, almost all grassland parcels in the area were mown within a very short period between late April and the first week of May. This led to heavy losses of clutches and young. Since Black-tailed Godwits rarely replace clutches after 10 May, breeding success was probably extremely poor in the area. During several visits to the surrounding breeding areas in the first half of May 1993, almost no pairs of Black-tailed Godwits with young were seen, in contrast to other years.

As a result of more efficient mowing equipment nowadays farmers are less dependent on long periods of good weather in spring to cut and dry the grass. Consequently mowing takes place both earlier and over larger areas simultaneously, resulting in great risks for breeding Godwits (and other meadow birds). Therefore it is very important that at least in part of the breeding area grasslands parcels are mown later in the season. 'Safe areas' like this should not only be present in special nature reserves but also in private agricultural grasslands, most of which are used intensively. These comprise the largest area in The Netherlands and hold by far the largest part of the Dutch breeding population of Black-tailed Godwits. Currently, experimental projects are initiated to establish such safe areas outside the specially protected nature reserves.

Literatuur

- ALTENBURG W. & GRIFFIOEN R. 1994. Weidevogels in het relatienotagebied Midden-Opsterland in 1985-1993. DBL-publicatie nr. 71/A&W-rapport 88. Directie Beheer Landbouwgronden, Utrecht/Altenburg & Wymenga, Veenwouden.
- BEINTEMA A. J. 1991. Breeding ecology of meadow birds (Charadriiformes); implications for conservation and management. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen, Groningen.
- 1995. Flexibele invulling van het Relatienotagebied: kansen of risico's? Rapport DLO-instituut voor Bos- en Natuuronderzoek nr. 200, Arnhem.
- BEINTEMA A. J., MOEDT O. & ELLINGER D. 1995. Ecologische atlas van de Nederlandse weidevogels. Schuyt & co, Haarlem.
- BLOMERT A.-M., VAN DER KAMP J. & ZWARTS L. 1996. De muggenlarven van de Oostvaardersplassen. Flevobericht 371. Rijkswaterstaat Directie IJsselmeer-gebied, Lelystad.
- BUKER J. B. & REIJRINK L. A. F. 1989. Weidevogelgegevens op beweid en gemaaid grasland in Waterland. Directie Beheer Landbouwgronden, Utrecht/Rijks Instituut voor Natuurbeheer, Arnhem.
- BUKER J. B. & WINKELMAN J. E. 1987. Eerste resultaten van een onderzoek naar de broedbiologie en het terrein gebruik van de Grutto in relatie tot het graslandbeheer. Onderzoek naar aangepaste landbouw (COAL). DBL-publicatie 12. Directie Beheer Landbouwgronden, Utrecht
- GERRITSEN G. 1990. Slaapplaatsen van Grutto's in Nederland in 1984 en 1985. *Limosa* 63: 51-63.
- HOEKSTRA J. 1994. Nazorg 1993 (2). *Vanellus* 47: 5-10.
- HUSTINGS M. F. H., KWAK R. G. M., OPDAM P. F. M. & REIJNEN M. J. S. M. (red.) 1985. Vogelinventarisatie. Natuurbeheer in Nederland, deel 3. Pudoc, Wageningen.
- KOOPMAN K. & BOUMA P. W. 1979. Slaaptrekonderzoek aan steltlopers in Friesland. Voorlopig verslag. FFF-rapport nr. 6. Fryske Fereining foar Fjildbiologie, Leeuwarden.
- KRUK M. 1993. Meadow bird conservation on modern commercial dairy farms in the western peat district of the Netherlands: possibilities and limitations. Proefschrift Rijksuniversiteit Leiden, Leiden.
- MULDER TH. 1972. De Grutto (*Limosa limosa* (L.)) in Nederland. Wet. Med. KNNV nr. 90, Hoogwoud.
- PIERSMA T. 1983. Gezamenlijk overnachten van Grutto's op de Mokkebank. *Limosa* 56: 1-8.
- TIMMERMAN A. AZN. 1985. De Grutto. In K. KOOPMAN, M. ENGELMOER, A. TIMMERMAN & E. WYMENGA (red.), Tweede verslag van de Steltlopergroep FFF, over 1982, met speciale aandacht voor Scholtekster *Haematopus ostralegus*, en Grutto *Limosa limosa*. Speciaalnummer Twirre.
- WYMENGA E. & ALTENBURG W. 1993. Natuurontwikkeling in de Alde Feanen: Ontwikkelingen in vegetatie en broedvogels in 1990-1992. A&W-rapport 56. Altenburg & Wymenga, Veenwouden.
- WYMENGA E. & VAN DER HEIDE Y. 1995. Weidevogels en vliegende hectaren in Friesland in 1995. A&W-rapport 122. Altenburg & Wymenga, Veenwouden.
- ZWARTS L. 1993. Het voedsel van de Grutto. *Graspieper* 13: 53-57.

Eddy Wymenga, Veenhout 11, 9269 VL Veenwouden

Aanvaard voor opname 19 maart 1997